

Simoncsics Péter
Krúdy Gyula tudományáról
dokumentumregénye,
A tizzaeszlári Solymosi Eszter
művészete kapcsán

Esterházy Péter és Szegedy-Maszáék Mihály emlékének

A KRÚDY-EPIKA
SZERKESZTETTSÉGÉRŐL

A Krúdy-epika szerkesztettségéről, illetve szerkesztetlenségéről sokat vitatkoztak irodalmárok, olykor „hajnalig”, amint Szegedy-Maszáék Mihály írja Baránszky-Jób Lászlóval folytatott fiatalkori beszélgetésére emlékezve.¹ Erre vonatkozólag a Krúdy-oeuvre két, szerkesztéssel is kapcsolatos jellemzőjére hívom föl a figyelmet: (1) A Krúdy-művek emblematikus főhőse, az író alteregójának tekintett Szindbád figurájának „eredetije” mesealak, az *Ezerégyéjszaka* egyik szereplője, aki éppenséggel hajós „utazó” is. Az elindulás-megérkezés vagy az elindulás-megérkezés-visszaút keretében zajló utazás az elbeszélő műfajok, az epika talán legrégibb és legtartósabb mintaadó szerkezete.² Az *Ezerégyéjszaka* azonban nemcsak Szindbád és utazásai miatt tekinthető mintaadónak Krúdy műveinek szerkezetét tekintve, hanem a mesélő, Seherezádé elbeszélő „technikáját” illetően is: a mesélő (Seherezádé) vagy éppen a csúcson, a kifejlet előtt hagyja abba a mesélést, vagy befejezi ugyan a régi mesét, de azonnal új mesébe kezd, amit nem fejez be – azaz éppúgy függőben hagyja olvasóját, mint az előbbi változat esetében tette. Ezt a „megszakítottságot” tekinthetjük úgy is, mint „megtartva meghaladását” az epikai alapmintának (*útnak indulás-megérkezés, vagy kiterjesztett formájában odaút-megérkezés-visszaút* – melyek szimmetrikus voltát utóbbi esetében a *megérkezés* mint szimmetriatengely még inkább kiemeli). Az epikai alapminta e „meghaladásával” jön létre a végtelenített mesefüzér, és nemcsak az *Ezerégyéjszaka* esetében, hanem sok más epikai művel együtt Krúdy oeuvre-jében is (ld. *Őszi utazások a vörös postakocsin*, a *Szindbád*-novellák). Végigtekintve a világirodalomból ismert nagy epikai műveken

e kétféle (befejezett és újakezdő) minta megvalósulásait láthatjuk: a népmesék, a *Kalevala*, a két homéroszi eposz, az *Iliász* és az *Odüsszeia* együtt, Vergilius *Aeneide*, Petronius *Satyricónja*, Dante *Divina Commediája*, Fazekas *Lúdas Matyija* az első típust, míg Rabelais *Gargantua és Pantagruelje*, a pikareszk regények, Cervantes *Don Quijotéja*, a *Don Juan-legenda* (még Mozart felfogásában is), Gogol *Holt lelkeje*, Petőfi *János vitéze* a második típust képviseli. (2) Krúdy esetében ettől a történeti háttértől nem függetlenül meg kell említenünk egy újabb keletű és technikai alapozottságú körülményt: a rotációs technika alkalmazásával tömegessé váló nyomtatott és országos terjesztésű sajtót, a Krúdy életében és munkássága idején már megszokottá lett napisajtót – szenedélyes, a nap érdekes híreire, az előző napról maradt történet folytatására éhes olvasójával egyetemben. (Az írókat és újságírókat megillető tisztelet fönntartása mellett csak zárójelben jegyzem meg, hogy a sajtó közölte folytatásos történetek, regények jelentették a szerzők számára a leggyorsabban bezsebelhető honoráriumot, minek következtében e regényforma igencsak kedvelt volt köreikben.) A napi sajtó folytatásos történetei, amint azóta a tv sorozatok is, ugyanarra a hatásmechanizmusra épülnek mint Seherezádé meséi: a lap- és adásszerkesztők a történet csúcsra jutása előtt (egy héttel, egy nappal, egy perccel) megszakítják a mesélést, hogy az olvasót, nézőt feszültségben tartva a következő részre irányítsák figyelmét (a hirdetések is ezért helyezik el a feszült figyelem fókuszába a kereskedelmi manipuláció kíméletlen mesterei). *A tizzaeszlári Solymosi Eszter* 101 folytatásban jelent meg 1931. március 1-ével kezdődően a *Magyarország* c. lapban, könyv alakban csak jóval Krúdy halála után, 1975-ben jelent meg a Magvető Kiadó *Tények és tanúk* sorozatában.³

Eötvös Károly

Krúdy Gyula

A tiszaezlári vérvád és a belőle kerekedett, évig tartó per minden írói finesz nélkül is mintául kínálkozott hosszadalmas riportfüzérének. A kor jeles újságírói, Tóth Béla, Mikszáth Kálmán, amikor lapjaikat tudósították a nyíregyházi bíróságon folyó tárgyalásról, öntudatlanul is részt vettek egy új műfaj, a riportregény létrehozásában, amelynek „klasszikus” darabja Eötvös Károlynak húsz évvel későbbi háromkötetes munkája, *A nagy per* lesz majd. Egy perről szóló tudósítás is „krónika”, amely az idő két síkján folyik: az egyik magának a pernek a folyása, ami közel van az elbeszélőhöz (a riportterhez), amiben az elbeszélő újságíró maga is benne van, a másik a per tárgyát képező események és szereplők korábbi ideje, amihez a tárgyalás során a bíróság (bírák, ügyészek, ügyvédek, tanúk sora) mindig vissza-visszatér, hogy az eredeti események sorrendjét és okozati láncolatát föltárja, pontosítsa, rekonstruálja. *A tiszaezlári Solymosi Eszter* írójának regénye írása/megjelenése (1931) idején már meglehetősen nehezen elérhető és összefogható egykori sajtóbeszámolók mellett, sőt előtt, rendelkezésére állott mintaként Eötvös Károly 1902-ban kiadott munkája.

A TÖMEG LÉLEKTANÁRÓL: A TÖMEGLÉLEK TANÁRÓL

Az események – fönt említett kétrétegű – kronológiai rendbe állítását így Krúdy Gyulának már nem kellett elvégeznie, hiszen azt előtte Eötvös Károly, őelőtte pedig a kor újságíró „reporterei” (Tóth Béla, Mikszáth Kálmán és mások) már elvégezték. Mit tehetett hozzá mindehhez Krúdy, aki maga is vérbeli újságíróként kezdte pályáját? Egy újabb „re-

portot”, *A „Febér Hattyú” lovagjait*, ami *Bevezetésül* szolgál a más forrásokból már ismert eseményekhez. Ez a *Bevezetés*, amellyel, hogy fölforgatja az események kronologikus rendjét azzal, hogy a pör végleges lezárását követő utcai „kravált” hozza előre, mint „helyszíni report” újságírói mestermunka – csaknem ötven évvel az események után, és ezért nem lehet más, mint fikció, ebben a minőségében pedig: írói bravúr.

A „report”, *A „Febér Hattyú” lovagjai* kezdő mondatai megadják azt a történelmi perspektívát és vele együtt azt az erkölcsi keretet, amiben a regényben leírt események értékelendők: „1885. augusztus 7-én, egy keddi napon két jelentőségteljes dolog történt a világon.

Az egyik az, hogy Shapira angol régiségkereskedő a Tízparancsolatnak egy ismeretlen példányát állította ki Londonban; a másik nevezetesség az volt, hogy egy Scharf József nevű, negyvenesztendő tiszaezlári zsidó egyházi a miskolci vonattal a fővárosba érkezett fiával és feleségével.”⁴ Mindkét esemény közvetlenül kapcsolódik a törvény fogalmához. Előbbi az emberiség egyik első ismert és írásba foglalt „törvénygyűjteményéhez”, „amelyet Mózesnek diktált az Úristen” valamikor a történelem hajnalán, utóbbi egy hosszadalmas bírósági eljárás után (de akkor még frissiben) az isteni törvényt – különös tekintettel a 6. parancsra, „Ne ölj!” – erősítette meg és továbbra is érvényesnek jelentette ki, fölmentvén ezáltal a vád alá helyezett tiszaezlári zsidókat a rituális gyilkosság esztelen és aljas vádjá alól. Ebben az értelmezési keretben írja le Krúdy a kerepesi úti kravált – távolságtartóan (amint az egy elfogulatlan sajtótudósítótól el is várható) és ironikusan (amint az az eseményeket az emberiség történelmének szélesebb perspektívájában szemlélő íróhoz illik): „Az újonnan fölfedezett Tízparancsolat szövege nem sokban különbözött a régen is-

mert mózesi Tízparancsolatétól. Ezt sem nagyon tartották meg az emberek: valószínűleg az új Tízparancsolat se lesz nagyobb batással a világra, még akkor se, ha a régiségkereskedő megkapná érte a tízmillió forintot, amit az angol múzeumtól kér”.⁴ Az egy évig tartó pör alatt az antiszemita párt (Istóczy Győző, Ónody Géza) sajtója és propagandája (többek között Verhovay Gyula közreműködésének köszönhetően) főntartotta a zsidóellenes hangulatot, és a hamu alatt izzó parázs a tiszaezlári zsidók vérvád alóli fölmentése után, más városok mellett, Budapesten lángolt föl – azok között a, sommásan és Krúdyval szólva, „péklegények között”, akik az isteni törvényről mit sem tudva elégedetlenkedtek az ítélettel. A szikra, ami lánggra lobbantotta a parázst, két név összekoccanásából keletkezett: az egyik Istóczy Győzőé, az Antiszemita Párt vezéréé, a másik Scharf Móricé, a vérvád koronatanújának szánt és preparált, de a per során hiteltelenné tett szereplőjéé, akit a zsidók ellen fölheccezt közönség szinte „áldozatnak” tekintett. (Jellemző a tüntető tömeg oktalanságára, hogy Solymosi Eszter nevét még véletlenül sem vette szájára.) E jelszóvá lett nevektől föltüzelt tömeg a fölroppent hírek szerint a Fehér Hattyúba megszállt Scharf Józsefet és fiát akarta látni, s hogy nem találta meg, törni-zúzni kezdett. „A Londonban kiállított és újonnan feltalált Tízparancsolat alig látható betűiből ugyan ezt a parancsot is kibívelyezték az írástudók:

»Szívedben ne táplálj gyűlöletet felebarátod ellen. Én vagyok az Isten, a te Istened.«

De amikor Pesten ezen az augusztusi keddi napon a két Scharf neve végighangzott az utcákon, a Hatvani kaputól, amelynek közelében a Fehér Hattyú állott, a Központi személpályaudvárhoz címzett kávéházig, mintha megbolondult volna minden lakos, és elfelejtette még a régi Tízparancsolatot is, nehogy az új Tízparancsolattal törődött volna.

A Kerepesi út, de a szomszédos városrészek, a Terézváros és a Józsefváros utcái is megteltek emberekkel, akik magukból kikelve, szinte vízözön-korabeli hangon ordítottak, mikor leereszkedett a fővárosra az esti sötétség. De a sötétség nem volt teljes, mert a légszeszlángok világították az utcákat. Elsősorban tehat a lámpákat kellett összetörni. Miután a lámpákat kijavították, a gázgyárat, a világosságadót akarták a föld színéről elpusztítani. A sötétségben rablóbandák alakultak nagy hirtelenséggel, amelyek az estére bezárt boltok feltöréséhez láttak⁵ – és így folytatódott tovább ez a kilenc napig tartó tombolás és rombolás, aminek nem csak az utcai világítást szolgáló lámpák, de a lelkekben világító isteni fény, a szeretet is kárát látta. „Honnan jöttek azok az emberek, akik a Fehér Hattyút estére körülvették, és Scharfék kiadatását követelték a zsidó fogadóstól?

Jöttek ötezer esztendő messziégből, amikor az első zsi-

dók felbukkantak a földön, s magukat Isten választott népének nevezték [...]

Jöttek az örök kíváncsiakból, akik nélkül egy kéményseprő se futamodhatik végig a Józsefvárosban, ha a kémény tüzet fogott [...]

Jöttek a messzi külvárosokból [...] Jöttek a péklegények kvártélyáról, amely itt volt nem messzire a Nagydíófa utca és a Dohány utca sarkán, amikor kiütött Pesten a zsidók ellen régen várt forradalom.

De jöttek az események résztvevői a szemközti Nemzeti Színház előadásáról is – pláne, ha a felvonások között szünet volt, és a nézők és színészek ráértek a Nemzeti Színház kapujában ácsorogni vagy a szomszédos Szikszay-féle sörházban frissen csapolt sör elfogyasztása révén kedvet méríteni a tragédia következő felvonásához is.

[...]

– Éljen Scharf Móricz! – üvöltötték, amikor a fogadóst, bizonyos Weingrubert nem találták a helyén, hogy az Scharf Móricról, az eszlári fiúról hírt adjon a kapu feltérése után.

[...]

Igen ám, de híre terjedt, hogy Scharf Móricot éppen azért, mert a zsidók ellen vallomást tett a vérvádpörben: meggyilkolták a pesti zsidók. Az öreg Scharf maga szolgáltatotta ki bűnös fiát, aki a zsidó összetartozandóság ellen vétett: a pesti zsidóknak⁶.

Újabb – igaztalan – vérvád, újabb – valóságos – tűzfészek. „Itt küzdöttek a pesti péklegények, akik valamely rejtélyes okból vezércsapatái lettek a fővárosi tüntetéseknek.

Igaz, hogy nem a pékeknek találták meg az Új Tízparancsolatot Palesztínában, amint ahogy a régít sem nekik tervezte Mózes az Úristen tanácsára, de ebben az időben a pékek haragudtak leginkább zsidóvallású felebarátaikra⁷. Írói trouvaillé az az ironikus oldalgívágás, hogy „a péklegények [...] talán azért haragudtak – az élces emberek szerint – mert a zsidók az eszlári esetben az ő mesterségükbe avatkoztak, keresztény lány vérét keverve a húsvéti tésztába”.⁸

A tömeg tombolását jellemzendő hadd folytassam még néhány Krúdyra jellemző kajánul ironikus képpel:

„– Éljen Verhovay Gyula! – ordította Kerepesi úton a tömeg válaszul a zsidóknak, és az ékszerész boltot szerencsésen feltörte”.⁹

„Még el sem hangzott a szemközti Nemzeti Színház színpadán III. Richárd király kiáltása:

– Lovat! Lovat! Egy lóért országomat! – amikor már a csipkés női ruhadarabokat kibányták a boltból a Kerepesi útra, ahol az utca bosszában a kívülálló között tréfás tülekedés indult meg egy pár női barionyáért vagy alsónadrágért. Csak a selyem alsószoknyáért folyt komolyabb kizúgása az éj lovagjai között, mert ilyesmit vásárfiának hazavinni érdemes.”¹⁰

A tiszaezlári per szereplői:
Bary József vizsgálóbíró

„Egy bútorkereskedést fedeztek fel ugyancsak a Kerepesi úton, a Fehér Hattyú közelében. Az ilyen bútorkereskedést nem nagyon szokták őrizni, mert ritkaság, hogy ágyak, asztalok, székek rablásához legyen hajlandósága valakinek. A bútorkereskedés ajtaja valóban gyorsan engedett, és a vállalkozók a kanapékat, díványokat, szekrényeket, pohárszékeket kezdték az utcára rakogatni, mintha valami hurcolkodás volna. Persze, a nem mindennapi és csak a szállítómunkások által kultivált hurcolkodási munka nem volt mindenkinek ügyére, hamar megunták tehát az ingyen napszámot.

Még félig sem rakodtak ki a Kerepesi út gyalogjárójára a bútorkereskedésből, amikor megeredt a hirtelen nyári zivatar, amely nagy mennydörgéssel és sűrű esőcseppekkel érkezett a budai hegyek felől. Az utca néptelenedett, már csak az utolsó lövönati kocsi mentek többnyire Kőbánya és Zugló felé, anélkül, hogy a fáradt lovasúti kocsisoknak kedvük lett volna a trombitálásához, amellyel eddig a Fehér Hattyú tüntetőit üdvözölték. Megunja az ember a legjobb mulatóságot is az üvegcserepektől csikorgó, kiömlött sörrel, borral, pálinkával áztatott, törmelékekkel beszórt, lámpás nélküli Kerepesi úton”.¹¹

Nem folytatom az idézeteket a „beszámolóból”, nem mintha félnék a mennydörgéstől és villámlástól, hanem mert ennyiből is látható, hogy egy fölheccelt, „vízözön előtti”, azaz a társadalmi együttélés alapvető törvényeit nem tisztelő vagy soha nem is ismerő tömeg 1883-ban ugyanúgy viselkedett, mint egy másik csöccselék éppen ugyanott, a Fehér Hattyú szálloda környékén 123 évvel később (jól lehet utóbbi eseményeknek nem akadt még eddig Krúdyhoz méltó krónikása). Helyette ideiktatom a Szerző lábjegyzetét, amely megmagyarázza, miért is írta meg újra Solymosi Eszter egyszer már megírt történetét: „Itt meg kell jegyezni, hogy a tüntetések oka voltaképpen a tiszaezlári pörben hozott felmentő ítélet

volt, amely pörnek történetét éppen Eötvös Károly, a gyilkosság vádjá alól felmentett zsidóknak ügyvédje harminc esztendővel ezelőtt már meg is írta A nagy per, amely ezer éve folyik s még sincs vége című háromkötetes munkájában. Eötvös Károly klasszikus munkája mellett alig lehetne valami újabb felfedezéseket írni a tiszaezlári eseményekről, ha Eötvös Károly Szabolcs megyei ember lett volna, aki közelről, a legközelebről látja és ismeri a nagy pör hőseit, mozgatóit, vizsgálóit, bírait és körülményeit. Tudták már Szabolcs vármegyében is ebben az időben, hogy a vérvád alaptalan, gonosz kitalálás, hiszen éppen maga a vármegye mondotta ki már egy határozatában és az országgyűléshez intézett feliratában 1795-ban, tehát csaknem századéval a tiszaezlári pör előtt, hogy a vérvád, amellyel a zsidókat hében-korban üldözöben veszik: gonosz abszurdum, amelynek senki se adjon hitelt, s amely rágalom ellen az országgyűlésnek kell törvényt hozni. Hogyan eshetett, hogy alig száz esztendő múlva éppen ebben a felvilágosodott Szabolcs vármegyében, Kossuth Lajos veressipkásainak megyéjében bukkant fel a vérvád meséje olyan megdöbbentő valószínűséggel, hogy még e vármegye vezető urai is nyíltan hangoztatták annak lehetőségét? Eötvös Károly nem ismerhette a tiszaezlári pör előzményeit, úgynevezett »kulisszatitkait«, mert dunántúli ember volt. Éppen abból a szempontból íródtak ezek az itt-ott regényesnek látszó feljegyzések, hogy sok, eddig ismeretlen és érthetetlen dolgok megmagyarázatnak velük, s így ötven esztendő távlatából kiegészítsük Eötvös Károly írói munkának is elsőrendű ügyvédi emlékiratát” – A szerző.¹²

Eötvös Károly is ismerte a „népet”, A nagy perben öntudatosan írja magáról: „Tudtam, hogy a falusi magyar parasztot ellenem felbujtani nem lehet. Még cselédet, még napszámot se”, de jól sejtí Krúdy, hogy Szabolcsban nem is a paraszttal, cselédekkel, napszámokkal gyúlt meg a baja, hanem a társadalmi ranglétrán magasabban ülő (vagy éppen már csak billegő) falusi kisurakkal (dzsentrikkel), amint alább látni fogjuk.

A TISZAEZSLÁRI SOLYMOSI ESZTER

– KRÚDY ÉLETÉNEK SZEMSZÖGÉBŐL

Mielőtt Krúdynak a fentebb idézett lábjegyzetében megígért „itt-ott regényesnek látszó feljegyzéseinek” kommentálásába fognék, hadd tegyek egy megjegyzést a mű megjelenésének körülményeire, Krúdy életének éppen erre az utolsó szakaszára. Életrajzából tudjuk, hogy a szóban forgó regény publikálása előtt 4–5 évvel, 1926–1927-ben Krúdy szervezete összeomlott, szervei szívbaja kiújult, idegösszeroppanást kapott, s mire fölépült volna, 1929 nyarán szélütés érte, fél oldalára meg is bénult, ami-

ből még sikerült fölépülnie. Közben betegsége miatt is eladósodott, és bár 1930-ban Baumgarten-díjjal jutalmazták, alkotói nyugalmát biztosító margitszigeti lakásából – az épületet, az egykori nádori nyaralót lebontásra ítélték – ki kellett költöznie, ami egzisztenciális helyzetét tovább rontotta. *Az élet álom* novellagyűjteményt, benne írói oeuvre-jének talán legérettebb darabját, a *Zöld Ász* c. kisregényét már csak saját kiadásban tudta megjelentetni, ami föltétele volt annak, hogy a Pen Club akkori elnöke, Kosztolányi Dezső őt javasolhassa az angol mecénás, Lord Rothermere följánlotta 250 fontot kitevő díjra. Ezt a díjat – Móricz Zsigmonddal együtt – meg is kapta a halála előtti évben, 1932-ben, de ezzel sem tudott egyenesbe kerülni. A *Zöld Ász* témáját illetően párhuzamos regénye, a *Purgatórium* már csak 1933-ban, Krúdy halála után jelent meg. Óbudai lakásában – fizetőképtelensége miatt – a villanyt kikapcsolták, kilakoltatás fenyegette. Nem alaptalan föltételezés tehát, hogy *A tízszázlári Solymosi Eszter* megírásának és folytatásos regény formában történt megjelentetésének az író súlyos anyagi helyzete lehetett a fő oka, és ezzel magyarázható az is, hogy éppen egy már meglévő – általa nagyra becsült – műhöz, Eötvös Károly „ügyvédi emlékiratához” nyúlt mintáért, hogy ezzel is kímélje csökkent alkotóerejét, amit túlzottan igénybe vett volna egy új szüzsé kigondolása. Krúdy regénye nem egyszerű átdolgozás, hanem – a rá olyannyira jellemző, ironia átjárta kiegészítés – ugyanannak a témának más szempontból való újraírása (vö. *Zöld Ász* és *Purgatórium*, *A hírlapíró és a halál* és *Az utolsó szivar az Arabs szürkénél*, *Leányszöktetés* és *Asszony-szöktetés* írások egymáshoz való viszonyát). A különbség annyi, hogy ebben az esetben a két mű közül az egyik nem az övé. Ugyanez a kiegészítési viszony áll fönn a Krúdy-oeuvre-ön belül is az író különböző alteregói között is, *Az asszonyosságok díjában* például szinte a skizofréniaig menően, amikor a főszereplő, Czifra János temetésrendező másik énjével találkozik, akitől nem szabadulhat, s akit véletlenül (?) Álomnak hív.

Az író életrajzát illető személyes adalék az is, hogy a vérvádpör színhelye, Nyíregyháza Krúdy Gyulának szülőhelye, gyermekkorának színtere, ahol családja, apja, anyja, nagypapa, nagymama élt. Sőt ügyvéd nagypapa, mint arról Krúdy ebben a regényében maga beszámol, résztvevője is a pör körüli eseményeknek. Családi háttérnek, a családi körben hallott történeteknek köszönhetően Krúdy hiteles tanúnak számít, jóllehet a pör idején éppen csak négyéves gyermek volt.

IMPRESSZIONIZMUS?

„A legközelebbi múlt tudósait is megkísértette annak a lehetősége – írja Szegedy-Maszák Mihály fönt említett tanulmányának második bekezdésében –, hogy Krúdy munkásságát nemzetközi irányokhoz viszonyítsák.” A tanulmányban felsorolt utalásokban a szürrealizmus, dadaizmus, szeceszzió, impresszionizmus címkei kavarnak. „Lehet arról értekezni, miként hatott az impresszionista festészet Proustra, avagy Roger Fry nyomán poszt-impresszionistának nevezett Cézanne művészete Virginia Woolfra, ám Krúdy esetében hasonlóan kortárs képzőművészeti ösztönzésről nincs tudomásom” – írja Szegedy-Maszák Mihály, s ez a megjegyzése adta az ötletet, hogy Krúdy írói technikájában képzőművészeti hatásokat keressek és találjak.

A tízszázlári Solymosi Eszterrel szinte egy időben megjelent kisregénye, a *Zöld Ász* így kezdődik: „Mállott róka-gallérok, kőértetiesen elrongyosodott köpönyegek, madárijesztő vékony lábszáraihoz idomult nadrágok, fakult, csurgó, régi zsuptetű ereszéhez hasonló bajuszok, lelküsméretfurdalásos, ritkult szakállak, pókbálósan piológ szemek, őszi széllel és köddel csimbókozott üstökök, gombjavesztett mellények, hervadt falevélek, öszszesugorodott nyakkendő, és értelenül kongó pincebancok hazája, molyette Tabán! – itt történt meg az a csoda, hogy Kuvik dalfüzér-árus fogadalmat tett, hogy többé egyetlen korty bort sem enged le a gégején önszántából.” A fejezet mind a hat bekezdése ilyen többes számú alakokkal vezet be az elbeszélés egyénített (nevesített) szereplőit. Mit keres itt a többes szám? A látás optikai alapjait a festészetben az impresszionizmus tette nyilvánvalóvá azzal, hogy a színeket és alakokat kialakító ecsetvonásokat nem „dolgozta el”, meghagyta a maguk nyersségében, s ráhagyta a nézőre, hogy e vizuális ingereket az ő szeme (és agya) állítsa össze élvezhető és értelmezhető látvánnyá. Amit vizuálisan a látható ecsetvonások vagy pontok értek el egy Ferenczy Károly-, egy Renoir- vagy egy Seurat-képen, ugyanazt érte el a grammatikai többes szám Krúdy szövegében mint háttér, amiből kiemelkedik a bekezdés egyes számú főszereplője, a „molyette Tabán”, majd ennek lakója, „Kuvik dalfüzér-árus”, s az általa visszautasított „egyetlen korty bor”. Krúdy újságírói-írói munkásságában valóban nincs nyoma annak, hogy hatott volna rá bármelyik impresszionista hazai vagy külföldi festő, de az impresszionizmus előfutárához, a plein air festészethez, benne a barbizoni iskolához közvetlenül kapcsolódó Mednyánszky Lászlóról (1852–1919), a „csavargók bárójáról” volt tudomása, és is írt is róla *A tegnapiak ködlovagjaiban* (1925),

özv. Solymosi Jánosné

A „*bolond Mednyánszky*”, a *csavargók patrónusa* címmel. Az impresszionista technikának a hallás (írás) szférájára való átvitele mint lehetőség benne volt a kor levegőjében, Krúdy írói leleménye bontotta ki e sajátos színesztéziás technikát – konkrét festészeti utalás nélkül is. Krúdy szövegében a grammatika többes számú alakjai hozzák létre azt a remegést (mint Van Gogh látható ecsetvonásai festményein a hullámzást), aminek köszönhetően a hallható-olvasható szövegből (látható látványból) élettel teli, eleven művészi alkotás lesz.

SZABOLCSI MILIÓ: SOLYMOESI ESZTER, VIDÉKI KISURAK ÉS AZ ESZLÁRI ZSIDÓK

Megint csak Krúdy Gyula személyéről kell beszélnem, mielőtt az íróról beszélnek. Tudjuk, hogy nemesi származék volt – atyai részről. Kötelességtudó, pedáns nyíregyházi ügyvéd apja után ő is büszkén viselhetne volna nógrádi őseinek „szécsénykovácsi” prédikátumát, de még inkább 48-as honvédkapitány nagyapja, ismerősi körben csak „Grófként” emlegetett, öntörvényű krakéler, idősb Krúdy Gyula után, nem is beszélve nagyapja testvéröccséről, a szabadságharcot a világosi fegyverletétel után „úri betyárként” folytató Krúdy Kálmánról. E nemesi család hagyományába éppúgy illik a vakmerő bátorság és női szíveket döglesztő férfiasság (nagyapja az ellenség ágyútüzében táncoltatta a komáromi sáncon, s hódította meg nagyanyját, a délceg Radics Máriát), mint a Mikszáth regényében gáláns nőhódítóvá szelídített legenda, valójában fékezhetetlen „liliomtípró” rablóvezér rokon, Krúdy Kálmán.¹⁵ Ezzel szemben anyja, Csákányi Júlia csak kiscseléd volt a nyíregyházi

Krúdy-kúriában, s lett belőle, hogy a „fiatalúr” elcsábította, „megesett” leány. Hogy a korban e nem szokatlan történet végkifejlete mégsem lett hasonló Kosztolányi *Édes Annájáé*hoz, a leendő apa „fiatalúrnak” köszönhető, aki szembeszegülve a család konformizmusával kiállt szeretője mellett, nyíltan vállalta kapcsolatukat. Rövidesen a család is visszakozott, belenyugodott a „fiatalúr” döntésébe, így lett a megszületett „szerelemgyerek”, a „mi” Krúdynk egyszerre „úrfi”, sokáig mégis „zabigyerek” a szülői udvarházban – apja ugyanis csak tizedik gyermekük megszületése után vette el hivatalosan az író édesanyját. Krúdy szocializációja tehát a társadalmi lét e két pólusának feszültségében zajlott, vérében hordozta a nemesi büszkeséget, miközben anyja életének az ő születése előtti és körüli eseményein keresztül a maga bőrén is érezhette a cseléd-sors kiszolgáltatottságát és megaláztatásait. Ezért tud ő olyan beleérzéssel írni a kis félárva cselédlány, Solymosi Eszter szomorú életéről. A leányka kíméletlen gazdaasszonya, Hurainé „*megint elment hazulról egy másik szomszédhoz, hogy Eszter lustaságáról, baszontalanságáról panaszkodjon, mert így szokott tenni, akinek az Isten megengedte, hogy cselédet tartson.*”

*Eszter csak állt és nézett, mert nem tudta megérteni, hogy mi történik körülötte, miután csak négy elemi iskolát végzett, és csak annyit tudott a világból, hogy az anyja szolgálatba adta, azzal a paranccsal, hogy nem szabad többé hazamennie.*¹⁴ Azt csak az írói képzelet szülte, hogy a soha dalra nem fakadó Eszter énekelve ment el gazdaasszonya parancsára – „*egyik lábát itt, a másik ott*” – festéket vásárolni 4, 6 vagy 8 krajcárért, hogy – a tavaszi rítusnak megfelelően – a ház „lábát” kifesthessék, mégis száz statisztikánál hitelesebben jellemzi ennek a kis cselédlánynak sivár életét: „*Hurainé még messziről hallotta a »Kék nefelejcs« nótá befejezését, aminek utolsó sorát a kis cseléd akkor énekelte, amikor a házból kilépett, mintha valamivel tartozna a nótából Hurainénak, aki cseléd nélkül maradván, meglehetősen elkedvetlenedéssel állott a rendetlen udvaron. Nagygon megszokta már egy hónap alatt Eszter dolgos kezét és a sobase pihenő két kéznek való parancsolgatását.*”

[...]

A mezítláb elszaladt leányka nem hagyott maga után egyéb nyomot, mint csak annyit, hogy a gazdaasszonya házát nem meszelte ki úgy, ahogy az akarta volna. Elvitte a festéket a másvilágra.

[...] Nyilvánvaló volt, hogy a leány a munka, az örökös szidalom, sőt a naponkint kijáró verés miatt hagyta el szolgálati helyét.¹⁵ Fölrémlik a kor- és írotárs Móricz Zsigmond későbbi regénye, az *Árvácska* (1940), amelynek főszereplője kiszolgáltatottságában hasonló a Krúdy vázolta tisztaeszlári kiscselédhez. Hogy Eszter gazdaasszonya szekatúrája miatt volt

elkeseredve, s hogy nem volt hol előle menedéket keresnie, miután haza sem mehetett, a Tiszába ölte magát. (Amit azonban a fölületes és gondatlan hatóság, a véletlenül útjába került zsidók iránti előítéletessége miatt téves szálát követő nyomozás nem derített ki, míg Eszternek a Tisza kivetette teteméről, amelynek nyakán késvágásnak nem volt nyoma, viszont kezében ott volt festé.) Az öngyilkosság nem volt éppen szokatlan cselekedet a Solymosi Eszterhez hasonló sorsú kiscselédek között. A népi képzelet, a folklór ilyen esetekből szövi a vén szipirtyó-ártatlan fiatal lány párosába a megnyugvást hozó magyarázatot, hogy a fiatalság mégis elnyeri jutalmát, mert övé a jövő (vagy ha az nem is, legalább az igazság), ld. Petőfi *János vitéze* Iluskájának csodás sorsát. Tiszaeszláron a folklór e szokásos magyarázatát kiütötte egy a falusi társadalom magasabb rétegéből származó, de ugyancsak folklorisztikus természetű sztereotípiát: a falusi kisurak xenofóbiája. Krúdy nagyon jól ismerte ezt a társadalmi közeget, és ennek mindkét rétegét, a parasztokat és a kisurakat is. Azt írja a parasztokról: „*A józan szabolcsi paraszt sokáig vagy talán sohasem akart binni abban, hogy Solymosi Esztert az a zsidóság tette el láb alól, amelynek olyan balkezű templomszolgája van, mint »Scharf úr«. A zsidók vallásának ceremóniáiban is inkább a mulatságosságot látta az eszlári parasztság.*”¹⁶ A kisurak világa, amiben az idegengyűlölet oly gazdagon tenyészett, volt az ő szabolcsi környezetének sötét oldala, amit valóban kevésbé ismerhetett a Dunántúl polgárosultabb-civilizáltabb világából jövő Eötvös Károly.

Krúdy írói invenciója, hogy a vidéki dzsentrivilág két különböző fokán álló szereplő dialógusával érzékelteti, hogy ez a kicsinyes gyűlölködés miként lüktetett hol erősebben, hol gyengébben a szabolcsi udvarházak lakóiban. „*Ónody Géza magános, kedvetlen, családott, korán hervadt férfitű volt, akinek nem sok öröme volt az életében, mintha valami betegség kínozta volna, amelynek nyomára, nevére sem ő, sem orvosai nem tudtak rájönni*”¹⁷, aki meghallván a Solymosi Eszter eltűnését követő kósza pletykákat, kikökönt valamelyest kedvetlenségéből: „*Ónody Géza kedvére jótékony befolyással volt Solymosi Eszter eltűnése, megrázkódott és felfrissült tőle ez a férfitű, akit már a hitelzői sem érdekeltek.*

– *Szamárság ugyan, de nincs kizárva, hogy ezek a bolond zsidók csináltak valamit, miután érzékenységüket sérti az országgyűléshez intézendő felirat, amelyet éppen most közzétesznek a vármegyék között a zsidók bevándorlásának megszüntetésére, amelynek érdekében Szabolcsban, a megyegyűlésen éppen a legkifogástalanabb gentleman, Dessewffy Aurél gróf szólalt fel – mondja Ónody Géza a postabázisban, amikor újságjait és leveleit estefelé betért,*

Sárff Mór koronatanú

miután Eszláron nem nagyon lehetett a szórakozások között válogatni.”¹⁸

Ekkor tűnik föl szinte operettbe illő *entrée*-val Mikecz József „lapszerkesztő” komikus alakja, aki „karrilon”, kétkerekű postakocsin érkezett Nyíregyházáról Eszlárra.

„– *No mi újság Nyíregyházán? – kérdezte Ónody.*

– *Nem sok újság van. Csak éppen Grenerczy Bélát, a vasúti pénztárost lőtték kétszer keresztül a kaftános betörők, akik az állomási pénztárt kirabolták. De Grenerczy kémárki gyerek, és kiállta a lövéseket. [...]*

Mikecz József régimódi bírlapíró volt, aki gyilkosságon kívül alig írt valamit az újságba, de azt jól megborsozta, megpaprikázta.

– *Az eszlári verebek itt is valami gyilkosságról csiripelnek – mond kedélyesen a kistermétű, de annál nagyobb szakállú laptudósító. – Guttman, a lutriáta zsidó boltjában, ahol mindent szoktak tudni a világon: »eszlári számokat« játsszanak.*

– *Vénasszonyok bolondsága – felelt kedvetlenül Ónody Géza. – Nem binném, hogy a szerkesztő úr a kis cselédlányka eltűnése ügyében jelentősebb eredményeket érne el. Egy kis szolgálo megszökött az asszonyától. Ez a nevezetes esemény nem egészen az újságba való.*

Miért mondta ezt Ónody Géza?!

Előszörban azért, mert úriember volt, aki még követ korában sem tartotta méltóságához illőnek, hogy minden csiribiri-ügyben az újságban szerepeljen.”¹⁹ Jellemző a falusi kisurak közt dívó etikettre, amit az apró rangbéli különbségeket is számon tartó dölyf határozott meg, hogy Ónody meglehetősen foghegyről beszél a kekeckedő Mikecz Józseffel, amikor az ismét a szabolcsi zsidókra tereli rosszállólag a szót

„– *Én megvagyok a zsidóimmal – felelt kitérőleg Ónody.*

– *Mert Tisza Kálmán nem mer a kerületéhez nyúlni, képviselő úr. Jöjjön csak egyszer egy kormánypárti jelölt Lökre, akkora csak, mint egy babszemjankó, majd megismerné a zsidóit, képviselő úr.*

Ónody legyintett, mert általában nem sok jelentőséget tulajdonított a rövid lábaival mellette botorkáló Mikecz Józsefnek. Miután ugyanis a falusi úriember észrevette, hogy Mikecz József nem tud vele lépést tartani, anélkül hogy ne kellene engedni méltóságteljes magatartásából: meggyorsította a lépteit. Legalább ennyi elégtételt vett magának a hívatlan vendég alkalmatlankodásával szemben.²⁰ Ilyen hangulatban folytatódik még néhány lapon keresztül a kelletlen párbeszéd, amiből előbb kicsöppen, majd kikerekedik a tisztaesztlári „vér-vád”:

„– Képviselő úr, én gyalog indultam el Nyíregyházáról, hogy ennek a búrnek utánajárjak. Az apostolok lova a tollforogatók legmegbízhatóbb paripája, így utazott már Petőfi Sándor is. Nem tudtam nyugodni, nem tudtam megmaradni a nyíregyházi ciszmadiaszűnben, se az újonnan megnyílt Mendek-kávéházban, pedig elhibeti, hogy ezeken a helyeken több szórakozás kínálkozik, mint az országúton. Nyíregyházán már mindenki tudja, hogy a zsidók tették el láb alól Solymosi Esztert, csak éppen ön nem tudná?”²¹ Hm, Nyíregyházán már „mindenki tudja”, hogy mi történt Eszláron, csak éppen Eszláron „nem tud senki semmit”? Ónody végül kelletlen behívja Mikecz Józsefet a házába:

„Az elvadult, bokros, mohos kerten át, amelyen át az út Ónody faluvégi házába vitt, a házőrző ebek többször támadást próbáltak meg Mikecz bírlapíró ciszmaszára ellen.

– A szakállá miatt zsidónak nézik – mondta mentegőzve a házigazda, amíg vendégét a szobába tessékelté.²² És itt következik Ónody Géza házában bemutatása, ahol minden a gazda rideg rártartiságáról beszél, azzal az impresszionista írói technikával hitelesítve realizmusát, amit főntebb a Zöld Ászról szólva bemutatunk: „Ónody Géza házában csupa olyan bútor volt, amelyről már megszűről látszott, hogy sokszor szerepelt végrehajtók jegyzőkönyvében. A régi Magyarországon meg lehetett ismerni alakjukról, formájukról, kopottságukról, »mázukról« ezeket a bútorokat, amelyeket a végrehajtók sokszor kibordattak az udvar közepére, majd a dobos megütötte felettük a bangszerét, a végrehajtó megkérdezte: ki ad többet értük, aztán a bútorok valamely végzetnél fogva visszaköltöztek régi helyükre. Voltak zárjuk vesztett, kulcstalan, sovány szekrények, összebajtható, úgynevezett tábori-ágyak, lefogyott, lószőrűket vesztett díványok, nádfonatú hintaszékek, keserves görbelábú íróasztalok, amelyek olyan tintapecsétesek voltak, mintha Magyarország összes poriratait rajtuk írták volna: amelyek sohasem hagyták el régi gazdájukat, mert más nem tudta volna hasznukat venni. Egy ócska kalap vagy lábbeli mindig talál megfelelő viselőjére, de mit csináljon egy báromlábú kanapé, amely kiálló rugóival, sovány méhével már csak a régi gazdája oldalbordáit tudja kielégíteni? Ónody Gézában csupa olyan bútorai voltak, amelyek az ő elégedetlen, elavanyodott, elkedvetlenedett egyéniségéhez pá-

szoltak. Volt egy tükre, benne szobapisztoly golyójának nyoma, amelynek sebesült részeiben csak ő láthatta meg magát. Volt egy mosdóasztala, amelyen csupa bajuszpedrős skatulyák száradtak, persze kiürített állapotban. Az egyik skatulyácskán a bécsi udvari patikárius neve volt: abból az időből, amikor Ónody testőrnek jelentkezett. A fiatalkori álmok, illúziók emléke volt minden egyes bajuszpedrős doboz, tán emlékeztek is még a hölgyekre, akiket valaha kiszolgáltak. – Áporodott pipafüst öregemberes szaga terjengett a levegőben, mintha sohasem jött volna ide senki, akinek a kedvéért szellőztetni érdemes volna.”²³ És közben folyik a társalgás a két nem egyenrangú fél között, amikor Mikecz, azaz Puczér József előadja hírhedt kalandját, amikor egy követválasztáson vitába keveredett az ellenpárt embereivel, akikől csak ingre-gatyára vetkezve tudott elmenekülni (innen a csúfneve). „Más emberrel is megesett az ilyesmi politikai nézeteltérések miatt. Nem én vagyok az egyetlen ember Magyarországon, aki a politika áldozata” – magyarázza (Krúdy kaján tollán) nem éppen dicsekvsre érdemes cselekedetét politikai szintre emelve Ónody Gézának, akinek tartózkodó viselkedését így sem oldja a szerkesztő „őszinte” elbeszélése, s aki ezért még a zsidók dolgában is rendre utasítja a tolakodó Mikeczet: „Hagyja békében a zsidókat. Az én zsidaim jó zsidók, meg vagyok velük elégedve. Itt laknak már esztendőök óta a faluban, és legfeljebb egymás között pörlekednek, de pörüket ritkán viszik ügyvédek elé, mert ahhoz szegények. Legtöbbször az öreg Lichtmann, a legöregebb és leggazdagabb eszlári zsidó szokott közöttük igazságot tenni a zsinagógában, mert ahhoz szegények, hogy egy papot eltartsanak. De már előfordult, hogy peres ügyeikben engem kértek fel bírónak, pedig én rólam tudják, hogy nem szeretem a zsidókat. Feldheimék, Grünék, Sternék, Weiszmannék, az én eszlári zsidóim tisztelik a magyar törvényeket, amelyeknek védelme alatt élnek.”²⁴ És folyt tovább a diskurzus, míg nem a „fokosos hírlapíró [...] azzal a világmegvető kedélyességgel, amely az akkori hírlapírókat jellemezte, vállára ütött Ónody Gézának.

– Jól van, öreg. Tudom magamról, hogy jó a zsidók pénze.

Aki Ónody Gézát ismerte, nyilván azt hibette, hogy felháborodásában darabokra tépte a magáról megfélelkezett vendéget. De néha különös hatása van az arcátlanságnak.

Ónody Géza elnémult, mint egy tetten ért bűnös. (Éppen azért, mert ártatlan volt a zsidópénzek dolgában.)

– Tisztelt Mikecz barátom, a pénzügyminiszter nem nekem nyomja az új ötvenforintos bankókat, amelyeket Tisza Kálmán azért talált ki, hogy snassz embernek is lehessen a százashoz hasonló nagy bankjegye. Nekem minden pénzem, mert utálok a pénzt.

– A történelem azt bizonyítja, hogy a zsidóknak a pénzükön kívül van eszközük is arra nézve, hogy maguknak

barátokat szerezzenek. Mire valók volnának a Sába királynők, akik az egész világ felett uralkodnak?

Ónody Géza erre a szemtelenségre elsápadt (talán olyan helyen tapogatózott az ipartestületi jegyző, ahová istenadta csizmadia eszével kellett nyúlni?)

– A női nemből, amely körülvesz, a Sába királynők közül nyomban megismerkedik Sárámmal, a gazdaasszonyommal, tisztelt Mikecz úr, ha ittmarad vacsorára. Nem küldhetem önt el, mert Eszláron nincsen vendéglő, ahol kinyújtózkozhatna. Ha nem akar Scharfnál, a templomszolgánál aludni, aki a bolygó zsidóknak szállást szokott adni.

– Itt maradok, képviselő úr, aludtam én már rosszabb helyen is – felelt Mikecz Józka. És egy akkor divatos nótát kezdett dúdolgatni a szakállában. »Volt egyszer egy zsidó lány, aranylánc volt a nyakán...«²⁵ Ilyen „kedélyes” televényből kelt ki és növekedett „vérváddá” falusi kisurak kicsinyes, xenofób gonoszkodása. Itt keveredtek össze és váltak veszélyes robbanótöltetté a kor jellemző sztereotípiái: dzsentri gőg és dekadencia, ridegség és „atyafiságos” fölény, irigyelni gazdag zsidók pénzét és titkon hódolni zsidó nők különös szexuális vonzerejének. És ilyen környezetben (és légkörben) történt a pör szereplőinek, elsősorban az eszlári templomszolga, Scharf József fiának, Scharf Mórícnak tanúként való „preparálása” is.

„Egy koranyári este csak egy zsidófiút »fogott« ki Péczely azok közül a bűnösök közül, akik tengerként árasztják el a földet”²⁶ – e mondattal kezdődik Scharf Móríc, a tiszzaeszlári templomszolga 13 esztendő fia betörésének története Krúdy elbeszélésében. A törvény két szolgálja, Recsky András tiszzaeszlári csendbiztos (aki éppen sokadszor állott fegyelmi alatt hatalmaskodásáért) és írnoka (amint Eötvös Károly a pör során a bíróság elé tárta – a gyilkosságért 15 évre ítélte, s ebből tizenkettőt Illván le is töltött) Péczely Kálmán kézbe veszik Scharf Mórícot Nagyfaluban, Recsky András kúriájában. Vérfagyasztó, ahogy Krúdy leírja ezt a „vallatást”, és méltó párja Móríc híres novellájának, a *Barbárok*nak. Vérfagyasztó a maga jó ritmusérzékkel ejtett kihagyásaival, kevéssel sokat mondásával (ami éppen nem tipikusan Krúdy-vonás!), vérfagyasztó a kegyetlen, torz, pszichopata lelkek működésének bemutatásában, és vérfagyasztó abban is, hogy előrevetíti az akkor még csak eljövendő »szép új világ«, a XX. század 40-es, 50-es, 60-as évek hatalmi önkényének verbális „technikáját”. Néhány példa:

– Péczely ösztönös, „viktimológiai szempontból” kétségtelenül jó választásáról, a pör koronatanújáról írja Krúdy: „Eddigi életében több verést ka-

pott, mint enivalót. Megverte a mostohaanyja, meg-rakták a falusi gyerekek, már csak azért is, mert ügyefogyott, félénk, ijedős fiú volt, amit falubelyen bamar észrevesznek.”²⁷

– A csendbiztos úgy nyugtatja a reszkető fiút, hogy annak ereiben (sőt a mi ereinkben is, akik ezt olvassuk, és találkoztunk már egyszer-kétszer életünkben „jóságos és megértő hatósági közegekkel”) megfagy a vér: „– Hát csak nem kell félni, itt nem bánt senki. Aki egy ujjal is hozzád nyúl: annak letöröm a derekát – mond Recsky, és olyan embernek látszott, aki megtartja az ígéretét.

A csendbiztos kiáltott:

– Koleszár, az apád...

Egy megyebeli vén pandúr lengedezett elő, mint valami fogatlan szájban lógó pipaszár [Micsoda hasonlat!].

– Vidd a konyhára a fiút, és úgy bánjatok vele, mint a keresztfiammal.

(Holott az se látszott egészen bizonyosnak, hogy ez a pogányképű Recsky maga is meg van keresztelve.)²⁸

– A vallatás helyszínéről, ridegségében az Ónody-házzal vetekedő Recsky-kúriáról: „Recskyné nem szerette a vendéget, mert takarítani kellett utána. Azt már megszokta, hogy az ura hol veri ki a pipáját, hova dobja büdös papírszipkáját, bagóit, de a vendég rendszerint felfedezett valamely rejtékelyet, ahová ideig-óráig eldugta a nagyaszony elől a maga mocskát.”²⁹

– Recskyné kellelten viselkedését – Krúdy pszichoanalitikai mélységekbe ható metaforájával – férje így mentegeti: „Eltört a feleségem zongorájában egy kalapács, ezért kedvetlen már napok óta – mondta mentegetésül Recsky. (Minden vendégnek ezt mondta.)³⁰

– „Házisonka volt vacsorára, és a házigazda szeldest belőle jókora falatokat a megfelelő késsel”,³¹ hogy a kés már szóba jött, egy másik fajta késsre tereli a szót a vallatással megbízott írnok, „– Hát még a sakterkése! Az csak a nagyszerű kés. Egyetlen metszéssel elvágja a libának a nyakát – mondta Péczely Kálmán az asztal másik oldalán, mintha csak azért szólalt volna meg, hogy a maga elismerését is kifejezze a tiszzaeszlári metsző iránt.”³²

– Akármerre fordul is a társalgás fonala, végül mindig a késnél áll meg, és természetesen annál, aki forgatja, Schwarcz Salamonnál, a metszőnél, „Nagy gazember az, habár szent zsidónak adja ki magát. Mostanában is elmetesztette egy kereszténylány torkát Eszláron. Hát egy bikabornyúét hogyan metszené el?

– Lehetséges – felelt a vén pandúr, nagy gondossággal helyezve az asztalkendőket a sarokban álló szalvé-

taprásbe. Minden úribáznál volt ilyen, különösen faluhelyen.

– Hallottuk mi is a Solymosi Eszter dolgát. Két met-sző elnyomta a lányt a templom pítvarában. Schwarcz Salamon meg elvágta a torkát, a vérét egy cseréptálba eresztették.

– Ez a fiú látta! – mond most Péczely Kálmán, és banyag kézmozdulatot tett Scharf Móric felé. – Éppen azért vagyunk itt, hogy jegyzőkönyvet vegyünk fel a históriáról. Ne felejtse el néhány árku papírost készíteni a vendégszobába, Koleszár.³³ És ezzel elérkeztünk az eljövendő pör tárgyául szolgáló „bűntetthez”, és tanújához: „Ez a fiú látta!”. Ennyi igaz hát a „vérvádból”! A pör további fordulatai és lefo-lyása most nem érdekelnek bennünket. Azt igye-keztünk érzékeltetni, milyen írói eszközökkel, milyen lélektani éleslátással alkotta meg ezt a „dokumentumregényt” Krúdy, amelyből megis-merhetjük egy országnak, a XIX. század végi Magyarországnak a szociológiai állapotát, amely – erre később visszatérünk majd – nem különbö-zik nagyban a mostani állapottól.

Krúdy – amint ebből a válogatásból is kitűnik – nagyon jól ismerte a folklorisztikus gondolkodást és annak torzulásait a pszichopata lelkekben, ahogy azt gyermekkorától fogva szűkebb és tágabb kör-nyezetében, Nyíregyházán és Szabolcs vármegyé-ben volt alkalma megtapasztalni. Ez az az országos talaj, amelyben tenyészik és ellenállhatatlanul terjed egy lecsúszó, egyre kevésbé művelt réteg, a vidéki dzsentri attitűdje a maga bezárkózó, narcisztikus önképével és xenofóbiájával együtt.

EMBERSEG

Mielőtt a szociológiai determinizmus marxizmusból örökölt bűnébe esnék, hogy ti. mindent osztályhely-zetünk határoz meg, hadd hozzak egy példát Krúdy regényéből a minden időben és minden téren köve-tendő emberi mértékről. A zsidók vallatása követ-keztében előállott helyzet biztosítására, illetőleg annak elmérgesedését megelőzendő a nyíregyházi huszárokat Tiszaeszlárra rendelik. Vonulnak a hu-szárok Eszlár felé. „Kralovánuszky Gyula főhadnagy, a százaðparancsnok még mindig nem tudta, hogy miért kell Eszlárt megszállni a huszáraival. De annál jobban is-merete a dörgést Karkovány őrmester, akinek mint régi ma-nipulánsnak már alkalma volt néhány követválasztáson résztvenni.

– Valószínűleg megsüjtük az eszlári zsidókat! – mon-dta az őrmester, amikor a Bundi-csárda, a nyíregyházi batár elmaradt a lovasok mögött.³⁴ Útban Eszlár felé

éjjel a huszárok összetalálkoznak a pandúrok kísé-rite zsidók csoportjával: „A pandúrok egy csomó eszlári zsidót kísértek az északában, nem akartak a nappali uta-zással feltűnést kelteni a falvakban, amelyeken Nyíregy-háza felé átvonultak.”³⁵ Nocsak, a hatóság kerüli a nyilvánosságot, amely őt annyira támogatja úgy he-lyileg, mint országosan?

„– Micsoda emberek ezek? – kérdezte [a főhadnagy] lo-vaglópalcájával a zsidókra mutatva.

– A vizsgálóbíró parancsából kísérem őket Eszlárról Nyíregyházára – felelt Kovács csendbízto.

– Abhoz semmi közöm. De miért nem ültetik fel azt a nőt a talyigára, ahol egymagában terpeszkedik az a bízto sertés?

(Ez a »bízto sertés« a pandúr lett volna, aki a kocsin való járásban, ülésben kövérebbnek tűnt fel társainál.)

– A vádlottakat gyalog kell vezetni. Nincs kivétel – felelt fogai között a csendbízto.

– Egy nő mindig kíméletet érdemel ott, ahol a férfi ko-csin ül – mond Kralovánuszky. – Különb is úgy nézem, hogy az asszony alig áll a lábán.

– Ne tessék törődni a boszorkánnyal – felelt a csendbíz-to még mindig mérsékelve a hangját, de a komisszárius szemét úgy szegezte a főhadnagy arcába, mint a késpen-gét.

A pandúrok is megálltak, a huszárok is. A zsidók egy csomóba szorítkoztak, amint ijedükben összedugták a fe-jüket a két lovascsapat között. Az a rabasszony pedig, mintha csak most vette volna észre fáradtságát, a földre ereszkedett az álló talyiga mellett.

– A ponciúsát! – mondta a főhadnagy. – Tegyük a ta-lyigára azt a nőt, nem tudok ilyen dísznőságot nézni!

Hízen igaz, hogy a főhadnagynak nem volt joga bea-vatkozni a pandúrok dolgába, de nem azért úriember az ember, hogy mindent lenyeljen, amit lát ettől a civiltársá-ságtól.

– A főhadnagy úr ne törődjön a mi dolgunkkal, mi sem törődünk a főhadnagy úr dolgával. Jóéjszákát kívánok – felelt a csendbízto, és megarkantyúzta a lovát.

– Menjünk, pandúrok!

Véletlenül, vagy szándékosan történt? Az országúton fekvő rabasszonyra rálépett (vagy talán csak mellélépett) valamelyik pandúrnak a lova, mire az asszony éktelenül felsikoltott.

Kralovánuszky hátrafordult, az őrmester állott mögötte a lovával, parancsot várván. Az őrmester keze a kardmar-kolaton motoszkált, az arca, mint a vért szomjazó feneva-dé. Csak egy intést várt, hogy cselekedjen. A huszárok lo-vain csörgött a szerszám, mintha készülődnének valami-bez. A holdvilágnál jól felismerték a pandúrokat, akik a verekedéseikbe szoktak avatkozni.

– Tegyék az asszonyt a talyigára! – mond rekedten Kralovánuszky.

Három huszár ugrott le a lováról a parancs teljesítésére,

a főhadnagy pedig odalovagolt Kovács András csendbiztos mellé, és közvetlen közelből az arcába dörmögte:

– Engem Kralovánzkynak hívnak. Én parancsolom, hogy azzal a rabnővel emberségesen bánjanak.

A huszárok ezalatt nagy vidámsággal rakták fel a »nagymamát« a pandúrok talyigájára, még szalmát is tettek alája, hogy kényelmesen üljön. Az őrmester ott járt lóháton mindenütt a huszárok mögött, mintha neki az lenne élete egyetlen feladata, hogy a vénasszony minél kényelmesebben tegye meg az utat Nyíregyházára. Van az így néha, hogy egy vénasszony miatt tör ki a báború.

– Majd megkérdem Elek Mihály parancsnok úrtól, hogy ő adta-e ezt a parancsot a főhadnagy úrnak! – szölt a farkastekintetű csendbiztos.

A lóról leszállt huszárok most már a talyigát is tolni kezdték a rabasszony alatt kutyaködvükben.

Olyan jókedve lett az országúti találkozástól a huszárcapatnak, hogy nótázni kezdtek az éjszakába.

Amíg a Tiszáig értek: dőlt a dal a csákok alól.⁵⁶

Nem kell magyarázni a jelenetet: azon kevés epizód közé tartozik az eszlári ügy első fázisában, amelyben az urak világában végre nem a hetyke dölyf, hanem az együttérző emberség, a „régimódi” lovagiasság játszik szerepet, amikor az erő a gyengék védelmére kel, s aminek az azóta eltelt időben is megszenvedtük, napjainkban is érezhetjük hiányát. Mellékes mozzanat, mindenesetre Krúdy elfogulatlanságát jelzi, hogy az emberi jóérzés és a belőle fakadó tett e példáját éppen egy huszárfőhadnagyról veszi, pedig számos történet szól arról, hogy a civil Krúdy milyen nehezen viselte huszártisztek kérdéső viselkedését, hányaveti grasszálását a polgári életben, nemegyszer meg is torolta, hol székkel verve ki őket a kávéházból, hol párbajban, ahogy azt megírta *Az utolsó szivar az Arabszürkében* és *A hírlapíró és a halál* c. remek ikernovelláiban.

FOLKLORISZTIKUS SZEMLELET VS. EURÓPAI JOGREND

Falusi kisurak (és feleségük) vérvádat támogató rétegéből került ki az a bosszút lihegő közönség, amelyből hiányzott az együttérzés a szerencsétlen eszlári zsidók, vagy a konstruált pör folyamán az ügybe kevert rusznyák (oláh) tutajosok iránt, és amely makacsul kitartott az újabb és újabb hazug kacskaringókkal megtámogatott vérvád mellett. Hogyne tartottak volna ki, amikor kisebb botlásaik esetén sem változtattak megátalkodottságukon! Krúdy elfogulatlanságát mutatja, hogy idézi a nagyapja, idősb Krúdy Gyula nyíregyházi ügyvéd, egykori 48-as honvédkapitány jegyezte kérvényt, ame-

lyet a nyíregyházi ügyvédek nevében az igazságügy-miniszterhez terjesztett föl a vádat képviselő ügyész, Seyffert Ede leváltása, sőt fegyelmi eljárás alá vonása érdekében, hogy „a mélyen megsértett közérzet követelményének elégtétessék. [...] Miért lépett ki idősebb Krúdy Gyula, a nyíregyházi ügyvédek nevezője, eddig elfoglalt, tartózkodó, pártonkívüli álláspontjából?

– Azért, mert a város és vármegye becsületéről volt már szó, nem pedig a zsidók dolgáról, amelyet amúgy is rendezhez majd Eötvös öcsém – mondta az elnök, akit éppen az 1848/49-es Honvédegyletnél viselt tisztsége miatt így szokás szólítani.⁵⁷ A törzsi hovatarozásban („város és vármegye becsülete”) gyökerező folklorisztikus szemlélettel szemben áll a regényben nem szereplő, csak nevében emlegetett Tisza Kálmán miniszterelnök és belügyminiszter, valamint az országos főügyész, Kozma Sándor, akik ragaszkodtak a józan észnek megfelelő, humánus európai jogrendhez, amelyet a pörben a főügyész megbízásából éppen Seyffert Edének kellett minden kellemetlenséget, személyes megtámadtatást kiállva képviselnie. Folklorisztikus érzelmek és jogi megalapozottságú ráció állottak egymással szemben e pör folyamán, s az utóbbi győzött – nemcsak a sérelmet szenvedett zsidók védőügyvédekének kiváló együttműködése, hanem az államhatalmat képviselő ügyész következetesen jogszerű és a közhangulattal szembeszegülő, bátor kiállása miatt is. Tisza Kálmán miniszterelnök, maga is a dzscentri-osztály tagja, (bár anyai ágon főnemesi származék, lévén anyja egy Teleki grófnő), jól ismerte osztályát, jól ismerte az osztályában tenyésző folklorisztikus természetű érzelmeket (a „pöf és fes” gögöt, önimádatot, hatalmaskodást, rideg önzést és a vele társult bárdolatlanságot), de azzal is tisztában volt, hogy nem engedhet ezeknek szabad utat, ha országát a civilizált európai országok közösségében akarja tartani. Tudta, hogy az abszurd vérvádat csak egy végigvitt, a jog szigorú kereteiben tartott pörben lehet megsemmisíteni, s ezért ügyelt arra, hogy a pör végig befolyásolástól mentesen folyjék, és vállalta azt is, hogy kormánya, benne elsősorban ő maga, a „népakarattal”, a „közvéleménnyel” szemben képviselje a „népszerűtlen” igazságot. „Nehéz volt akkor az eljövendő igazság kiderülésében bízni – írja Krúdy –, de az ügyvédek bíztak, hogy a legnagyobb magyar század, a Kossuth Lajos és Deák Ferenc százada, nem végződhetik úgy Magyarországon, hogy a tisztaeszlári vérváddal s annak törvényszerű megállapításával szinte semmivé tegyék Magyarországon mindazt, amit a tizenkilencedik század az emberiség javára alkotott.”⁵⁸ Demokrata ugyan nem volt Tisza Kálmán, de tisztában volt azzal, hogy jól kormányozni csak a józan ész vezérelte jog szellemében lehet, és szükség esetén ellen kell állnia a „közhan-

gulatnak”, amely „többségi alapon” szokta bizonyítani igazát, s vele igazolni önmagát.³⁹

A ZSIDÓK EMANCIPÁCIÓJA MAGYARORSZÁGON

Az 1867-es XVII. törvénycikk kimondta a magyarországi zsidók („izraeliták”) teljes jogegyenlőségét, ami hosszú távra biztosította Magyarország helyét Európa civilizált nemzeteinek körében. Egy ilyen nagy horderejű törvény, amely évezredes hátrányt volt hivatva behozni, nem képes a helyzetet egyik napról a másikra megváltoztatni. Az emancipáció akkor lehet csak sikeres, ha kétoldalú, ha nemcsak a fölszabadító, hanem a fölszabadított is akarja, részt vesz benne. A magyarországi zsidóság kinyilvánította ez irányú akarátát, amikor az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt pénzével és vérével adózott a nemzeti törekvéseknek, s amit a kiengyezés után elfogadott emancipációs törvénnyel egyenlített ki az országgyűlés. Ez azonban (amellett, hogy a mítosszá desztillált forradalom és a szabadságharc emlékezetének része) csupán a jog absztrakt szintje, amely távol áll a társadalom életének mindennapjaitól. Egy a többségi etnikumtól (vallástól, felekezettől) elzárt populáció – definiáljuk bárhogy is a kisebbség (etnikum, vallás, felekezet) fogalmakat – csak akkor tud integrálódni a többségi társadalomba, ha a többségi és kisebbségi társadalom egyedei nemcsak jogalanyként tekintenek egymásra, hanem egymást kölcsönösen választható emberként, nőként és férfiként. A történelem során különböző populációk és etnikumok keveredése (integrációja) mindig az ember biológiai beágyazottságának alapján történt. Ezeket az eseményeket hol durvább, hol finomabb szokások (nőrablás vs. leányvásár) szabályozták, de mindegyikük alapja az exogámia, melynek biológiai célja a vérfrissítés, társadalmi célja pedig a törzsek, klánok, populációk közötti béke, szövetségek létrehozása, általában a társadalmi béke elérése és fenntartása volt.

Már idéztük, hogy az agglegény Ónody Géza házában a hirtelen jött vendég Mikecz József milyen pimaszul és sunyi módon utal a zsidó nők különös szexuális vonzására: „– A történelem azt bizonyítja, hogy a zsidóknak a pénzükön kívül van eszközük is arra nézve, hogy maguknak barátokat szerezzenek. Mire valók volnának a Sába királynők, akik az egész világ felett uralkodnak?

Ónody Géza erre a szemtelenségre elápadt (talán olyan helyen tapogatózott az ipartestületi jegyző, ahová istenadta csizmádia eszével kellett nyúlani?).

– *A női nemből, amely körülvesz, a Sába királynők közül nyomban megismerkedik Sárámmal, a gazdaasszonyommal, tisztelt Mikecz úr, ha ittmarad vacsorára.*⁴⁰

Egy az európai civilizáció felé törekvő, modernizálódó társadalomban, amilyenek a XIX. századi magyar társadalmat is gondolom, az integráció az imént jelzett biológiai és társadalmi szinteknél magasabb szinten, a (szublimált) kultúra szintjén is megindult. Ennek példaként hozza Krúdy a nyíregyházi Sternné példáját, akinek az egész nyíregyházi úri társadalom hódolója volt:

„Erről a bizonyos Stern Jenőnéről kevés szó esett az eddigi emlékiratainkban, amelyeket a tisztaeszlári porrról írtak, pedig ennek az Erzsébet királyné termetű, feketehejű, igen fehércarcú, lobogószemű asszonyságnak legalábbis volt annyi szerepe a magyarországi zsidók történetében, mint különböző bibliai asszonyságoknak, akikről az iskolában tanítanak.

Sternné egyike volt a legeszebb asszonyoknak.

Ha nem vidéki levegőben, a posztókerekedéssel egybekötött nagytrafikban tölti elég egybangú életét: bizonyára mások is tudnak róla az országban, mint a Szabolcs megyei gavallérok, akik egy időben mind szerelmesek voltak Sternnébe, nemcsak fejedelmi szépségénél, de zsenialitásánál fogva is. Ez az asszony többet tudott minden korabeli asszonynál: tudott bánni a férfiakkal. Tudott bánni velük olyanformán, hogy manapság a legdicsekvőbb morgó-temetőbeli csontgavallér se tudná Sternné személyét beleszőni csiklandós kalandjaiba. Engedelmeskedtek Sternné eszének, mindenkinek a nyitját megtaláló szavának, felejtethetetlen ambiciózus tekintetének a szabolcsi urak, tisztek, keresztények és zsidók. Mert, soha senkivel se akart rosszat. Mindenkinek tudta ügyét-baját, de még a gondolatát is, mert őszintévé tudta tenni a férfiakat, amikor vele beszélgettek. És jótanácsot adni Sternné volt hivatva annak is, akinek már a pap se tudott vigasztalást mondani.

Sternnéknél lakott Eötvös Károly nyíregyházi időzése alatt.

Itt volt kényelmes szobája, amelyet Sternné rendezett be, hogy a kiváló ügyvéd itt tanácskozhasson, dolgozhasson, pihenhessen. Ez a hűvös, légmentes, komótos lakás várta Eötvös Károlyt, amikor izzadtan, gyötörtten, párolgva eljött a mindennapi, kánikulai forróságban töltött tárgyalásokról. Sternné nem beszélt, de még a gondolatát is kitalálta Eötvösnek.

Sobase volt, se azelőtt, se azután, olyan bázisasszonya.

Életöröm, ötlet, frissülés volt ezzel az asszonnyal való társalkodás. Józan esze megmutatta a hibákat, amelyeket a férfiak elkövettek a törvényszéki tárgyaláson; látta, »érezte« egész arányaiban a bírósági eljárást, és a hangulatokról annál inkább értesítette Eötvös Károlyt, mert hiszen trafikjában jóformán mindenki megfordult.

Sternné hallotta először Eötvös Károly védőbeszédét, amint az a házában, szobájában tanulgatta azt, és az eszes asszonysággal közölte először, hogyan gondolná a zsidók tökéletes megvédését mostani nagy bajukban.

Sternné összevont szemöldökkel, nyílt elmével és a szavakon túli értelemmel hallgatta vendége előadását. (Stern úr maga, egy igen jóra való és ritka becsületességű posztókereskedő nemigen avatkozott a dolgokba, mert az volt a neve, hogy a »süket Stern«.)⁴¹

A különféle (fiatal és idősebb, „tanulatlan” vagy „kitanult”) vonzó nőalakokban gazdag Krúdy-oeuvre-ből a kontraszt kedvéért csak *A tiszaeszlári Solymosi Eszterben* szereplő Zathureczky Gyuláné született Ónody Ziza, Ónody Géza testvérhúga szeszélyes alakját idézem: „Zathureczky Gyula Tiszapárti ember volt, ha ugyan erről nyilatkozhatott; míg felesége, Ónody Ziza a függetlenségi eszméért hevült, és ezt házaselete alatt kivétel nélkül mindennap hangsúlyozta. Néha olyan meggyőződéssel, hogy a Tisza Kálmán hívének, egyébként úriember férjének, Zathureczky Gyulának kénytelenségéből az ágy alá kellett menekülni, ha komolyabb összeütközéseket el akar kerülni feleségével, aki máskülönben kifogástalan, bájos, művelt, mint abban az időben mondták: »széplelkű« úrnő volt.

*A politika a múlt század nyolevanas éveiben nemcsak a társadalmi életet, de a családi életet is megnyomorította Magyarországon.*⁴² Most sem tartunk előbbre!

Ónody Ziza néhány soros jellemzéséből egyetlen jelző hiányzik, hogy ti. „eszes” lett volna, pedig, írja Krúdy ironikusan, „kifogástalan” úrnő volt az illető hölgy. Éppen ezért kiváltképpen fontos Sternné dicséretében a sok magasztaló jelző mellett, hogy „szeniális volt”, mert „tudott bánni a férfiakkal”, ahogy „szavakon túli értelemmel hallgatta” vendégét, Eötvös Károlyt is, akinek ő biztosított a pör ideje alatt „bűvös, légymentes, komótos” lakást házában. (Ennek az egy jelzőnek is, „légymentes”, milyen megidéző és hitelesítő ereje van!) Az újságíró Adyt szokás csodálni éles politikai hallásáért. Vele összehasonlításban érdemes itt fölhívni a figyelmet Krúdy történelmi éleslátására: „ennek az Erzsébet királyné termetű, feketebajú, igen fehércarcú, lobogószemű asszonyságnak legalábbis volt annyi szerepe a magyarországi zsidóság történetében, mint különböző bibliai asszonyságoknak, akikről az iskolában tanítanak.” Valóban, a zsidók jogi emancipációja után társadalmi integrációjuk nem következhetett volna be a női nem kulturális emancipációja nélkül. És ebben a „keresztény” társadalom mintája a zsidók között már az ótestamentumi idők óta nagyra becsült női eszeség elismerése volt. (Azelőtt a magyar műveltségben a nők minden voltak, minden lehettek, csak okosak nem. A kivétel Szendrey Júlia – lehetett volna.) Ezzel kezdődik meg a XIX–XX. század fordulóján a zsidóság egyre

gyorsuló ütemű integrációja,⁴³ amelynek meghatározó szereplői között olyan asszonyok tűnnek föl, mint Brüll Adél (1872–1934), Lesznai Anna (1885–1966), Erdős Renée (1879–1956), Spiegler Bella (Satanella) (1868–1952), sorrendben Ady Endre (1878–1919), Jászi Oszkár (1875–1957), Fülep Lajos (1885–1970), Krúdy Gyula (1878–1933) szerelme vagy felesége, akik akár a maguk teljesítményével, akár mint értő és nevelő társak fontos szerepet játszottak a századforduló alkotóinak munkásságában. Ők is hozzájárultak a XX. századi magyar művelődés és irodalom sajátos karakterének kialakításához, ahhoz a művelődési és irodalmi amalgámhoz, amit modern magyar kultúrának (irodalomnak, művészetnek, tudománynak) nevezünk. Azóta mondhatjuk, hogy az eszes asszonyokkal folytatott „életörömt, ötletet, frissülést” jelentő társalgás a magyar magaskultúra elengedhetetlen része. Krúdy Gyula *A tiszaeszlári Solymosi Eszterben* – miközben megmutatja a vérvád-pör társadalmi hátterének, a tömeg folklorisztikus természetű gyűlölködésének és a kisebbség vele szembeszegülő, jogrendre ügyelő, civilizált tartásának a konfliktusát – úgyszólván mellékesen bukkan az emancipáció és az integráció fönt említett forrására, s e szociológiai fölfedezését művészetével hitelesíti. A XIX. század vég széles szociológiai panorámája mellett ez Krúdy dokumentumregényének másik újdonsága.

Irodalom

- Czére Béla (1987) *Krúdy Gyula*. Gondolat, Budapest
- Eötvös Károly (1902/2010) *A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége*. M-Érték Kiadó, Budapest
- Kemény Gábor (2016) *Krúdy körül. Stilisztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról*. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Kövér György (2011) *A tiszaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek*. Osiris, Budapest
- Krúdy Gyula (1931/1975) *A tiszaeszlári Solymosi Eszter*. Magvető, Budapest
- Sándor Iván (1983) *A vizsgálat iratai. Tudósítás a tiszaeszlári per körülményeiről*. H. n.
- Simoncsics Péter (2001) The verbal art of Nenets shamanism. *Eurasian Studies Yearbook* 73:43:146. Eurolingua, Bloomington, Ind. U.S.A
- Simoncsics Péter (2006) A Krúdy-próza rejtélye. „Die Wege und Bewegungen”. *Festschrift für Károly Csúri zum 60. Geburtstag*. 313–328. Gondolat, Budapest.
- Simoncsics Péter (2010) Utószó Eötvös Károly művéhez. M-Érték Kiadó, Budapest

- Simoncsics Péter (2013) A varázsló Krúdy. *Forrás* 45:4:52–61. Kecskemét
- Szegedy-Maszák Mihály (2013) A történetmondás megszakítottága Krúdy műveiben. *Irodalomtörténet* 2013: 4: 551.
- Tóbiás József (szerkesztő) (2003) *Krúdy világa*. Osiris, Budapest

JEGYZETEK

- ¹ Szegedy-Maszák Mihály (2013) A történetmondás megszakítottága Krúdy műveiben. *Irodalomtörténet* 4:551.
- ² Simoncsics Péter (2001) The verbal art of Nenets shamanism. *The Eurasian Studies Yearbook* 73:43–146. Eurolingua, Bloomington, Ind., U.S.A.; Simoncsics Péter (2013) A varázsló Krúdy. *Forrás* 45:4: 52–61.
- ³ Könyvalakban három kiadását ismerjük, mindhárom a Magvetőnél jelent meg Fábri Anna gondozásában és utószavával. Az első kettőt cenzúrázva, mintegy 18 oldal kihagyásával a *Tények és tanúk* sorozatban 1975-ben és 1978-ban, a harmadikat 2003-ban már kihagyások nélkül adták ki. Köszönetet mondok Dr. Kemény Gábor kollégámnak és barátomnak a könyvészeti adatok pontosításáért.
- ⁴ Krúdy Gyula (1975) *A tiszaezslári Solymosi Eszter*. Budapest, Magvető, (továbbiakban i.m.) 5.
- ⁵ I. m. 6.
- ⁶ I. m. 8–9.
- ⁷ I. m. 10–11.
- ⁸ I. m. 13.
- ⁹ I. m. 14.
- ¹⁰ I. m. 17.
- ¹¹ I. m. 18.
- ¹² I. m. 19.
- ¹³ I. m. 15.
- ¹⁴ Krúdy Gyula maga többször is megírta nagy-nagybátyja alakját. Itt elegendő, ha csak *A tegnapok ködlovagjaiban* közölt *A Kandúr* írását említjük, amelynek címe költői módon leplezi (miközben el is árulja) a Krúdy Kálmán-legenda titkát. A korabeli sajtó nem körülményeskedett: „Az ország-szerte ismert gonosztevő nincs többé. Augusztus 17-én a jásztelki pusztán *egy leánykán elkövetni szándékozott erőszak* miatt üldözöbe vették. Az üldözést Diószegi Tádé megyei csendbiztos vezette, ki a tettest Szokolán el is fogta. A haramia azonban börtönbe kísértetése alkalmával a jenei erdőségbe akart menekülni, de nevezett csendbiztos pisztolyával megsebesítette. Így hozatott börtönbe, hol tökéletesen kigyógyult. Minthogy pedig a sok büntényen kívül Vácon három igen fiatal leánykán elkövetett erőszakkal is vádoltatott, ezért Paczolai Narcisz főcsendbiztos a hírneves kalandort szoros őrizet mellett Vácra kísérte... K. K. azonban a Jásztelekről Vadkertre vezető országúton újra meg akarta kísérni a szökést, s az országút mellett fölhalmozott kövekkel rátámadt kísérőire, ám ekkor Namen Gusztáv pandúrtizedes pisztolyával agyonlőtte.” (*Magyarország* 1861. december 4.)
- ¹⁵ I. m. 43.
- ¹⁶ I. m. 45–47.
- ¹⁷ I. m. 56.
- ¹⁸ I. m. 59.
- ¹⁹ I. m. 59..
- ²⁰ I. m. 61–62.
- ²¹ I. m. 64.
- ²² I. m. 66.
- ²³ I. m. 66.
- ²⁴ I. m. 67.
- ²⁵ I. m. 69–70.
- ²⁶ I. m. 70–71.
- ²⁷ I. m. 132.
- ²⁸ I. m. 132.
- ²⁹ I. m. 133–134.
- ³⁰ I. m. 134.
- ³¹ I. m. 135.
- ³² I. m. 135.
- ³³ I. m. 138.
- ³⁴ I. m. 141.
- ³⁵ I. m. 166–167.
- ³⁶ I. m. 168.
- ³⁷ I. m. 169–170.
- ³⁸ I. m. 436–437.
- ³⁹ I. m. 440.
- ⁴⁰ Adódik az összehasonlítás a mai helyzettel (2016 nyara), amikor a kormányzat éppen a „nép” hozzáállására, a „többség hangulatára” hivatkozva foglal állást a háború elől menekülőkkel, az életüket mentő migránsokkal szemben és rendez népszavazást az Európai Uniónak még csak tervezett, a menekültek rendezett befogadását segítő elképzelése ellen (ami a befogadók önkéntességén alapulna, és elutasítaná a kényszerítést). A népszavazást tehát egy nem létező kényszerbetelepítés ellen rendez meg kormányzatunk („Döngessük még hangosabban a nyitott kapukat!”) – semmibe véve a humánus, a szövetségi szolidaritás parancsát, és gyáván megtagadva az evangélium szellemét. Tisza Kálmánnak volt bátorsága szembeállni a közhangulattal, és igazi vezetőként a „közjót” képviselni a maga javát föl nem ismerő „nép” érdekében, mert fontosabbnak tartotta a joghoz ragaszkodni a jövő civilizált országa érdekében, mintsem hízelegni az alantas indulatoktól vezérelt tömegnek. A mostani kormányzatunk viszont élére áll az okatlan tömegnek, és vele együtt vakon halad szembe a jövővel. (A 2016 őszi népszavazás végül is a szavazók érdektelensége miatt jogi szempontból kudarcba fulladt, mert a részvételi arány nem érte el az 50%-os étvényességi küszöböt, de a menekültelessen tömeghisztériát azért képes volt prolongálni.) A tömegléleknek e kiszolgáltatottságát látva rémlik föl Winston Churchill baljós intése 1937-ből: *„A diktátorok ide-oda vonulgatnak tigrisek hátán ülve, ahonnan nem mernek leszállni. És a tigrisek kezdenek éberek lenni.”* Eredetiben: *“Dictators ride to and fro on tigers from which they dare not dismount. And the tigers are getting hungry.”*
- ⁴¹ I. m. 70.
- ⁴² I. m. 520–521.
- ⁴³ I. m. 94.
- ⁴⁴ Integrációt mondok asszimiláció helyett, többek között azért is, mert ebben az esetben éppen hogy a többség (a „keresztény magyarság”) asszimilálódott a kisebbséghez (a „zsidósághoz”).

